

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית

מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

בעל ה'ילקוט יוסף'

עריכה: הרב יצחק קורלנסקי

פר' עקב תש"פ | גליון מס' 199

הדברים נאמרו ביום ר' עש"ק פור' ואחתנן, י"א אב תש"פ

מעשר-כספים ממענקי הקורונה

מהו חיוב נתינת מעשר כספים? | היכן המקום הראוי ליתן את כספי המעשר? | אימתי יש לערוך מאזן רווחים ולעשר? | אלו מצוות וחפציהם רשאי לרכוש מכספי-מעשר? | האם אברך-כולל צריך להפריש מעשר-כספים? | האם מותר לזון את בניו הקטנים ולהחזיקם בישיבות הקדושות ממעשר-כספים?

לעניים. ואמנם אף שמרן בשולחן ערוך לא הזכיר זאת כדין גמור, אבל כבר שיבח מנהג זה בספרו שו"ת אבקת רוכל (סי' א) וכתב כי אין ספק שענין הפרשת מעשר מהממון, דבר גדול מאד הוא, עד שאמרו חז"ל (תענית ט ע"א, שבת לב ע"ב, קיט ע"א) 'עשר תעשר' - 'עשר בשביל שתתעשר', ומותר לנסות את ה' במצוה זו ואין בזה לאו דלא תנסו את ה' אלוקיכם' (דברים ו טז), ועל זה נאמר (מלאכי ג י) 'ובחנוני נא בזאת', ובזכות זה מתברכים, ולכן צריך לדקדק בעשיית מצוה זו.

מעשר מן הקרן מלבד הריווח

והוסיף מרן באבקת רוכל כי לפי שיש אנשים שמפרישין מעשר מממונם ולא כראוי, כי מתחילה אין מפרישין מן הקרן עד שירויחו ומה שירויחו אין מפרישין מן הריוח רק מה שירויחו יותר על הוצאתם מאכילה ושתיה ולבוש ושאר דברים הצריכים לפיזור ורק מהמותר יפרישו, לזה אני אומר דאינם יוצאים ידי חובתן, כי צריך לעשר בתחילה אף מן הקרן כדי שיהיה מותר לנסות השי"ת בו, ושיזכה בה למעלת העושר, שיעשה חשבון מכל אשר יש לו גם מהקרן, ומכל עשרה יפריש אחד, לא פחות ולא יותר, ואם ישאר איזה מותר שאינו מגיע לחשבון עשרה, יניחנו בכיס לבדו ולא יערבנו עם השאר. ואחר שהפריש מהקרן יסתחר במעותיו. ובכל חצי שנה יעשה חשבון ויראה מה שהרויח יותר על כל אשר פיזר בדברים הצריכים לבית ויקח מעשר. ואם ירצה ימתין עד סוף השנה ויפריש.

רכישת מצוות וחפציהם מכספי-מעשר

הש"ך (יו"ד סי' רמט סק"ב) מביא דברי מהרש"ל (הגהות הטור שם) והדרישה (אות א) בשם תשובת מהר"מ, דכל מצוה שתבוא לידו כגון להיות סנדק או להכניס חתן וכלה לחופה וכיו"ב, וכן לקנות ספרים ללמוד בהם ולהשתמש לאחרים ללמוד בהם, אם לא היה יכולת בידו, ולא היה עושה אותה מצוה, יכול לקנות ממעשר וכו'. וכתב בפתחי תשובה (סק"ב) דדוקא מצוה שחייב בלאו הכי ורוצה לפטור ממנה במעשר אינו רשאי, אבל אם רוצה לעשות בו מצוה שאינו מחוייב, רשאי.

ובשו"ת בית דינו של שלמה [להגאון רבי רפאל שלמה לניאדו, אב"ד בארם צובא במשך 54 שנים, נולד לפני 310 שנה לאביו הרב כלי יקר (הספרדי) רבי שמואל לניאדו] (יו"ד סי' א וסי' ג) כתב שכיון שמרן בשו"ע לא הביא דין מעשר כספים, הרי שאין זה אלא מנהג חשוב, אבל לדידן אינו חיוב גמור. ומכל מקום מי שנוהג להפריש מעשר כספים ממשכורתו

שאלה: בשבוע הקרוב יחלו בהעברת מענקים לכל האזרחים, כדי לסייע למסחר. האם צריך להפריש מעשר-כספים ממענקים אלו, שלא באו מרווחים על ידי מסחר, אלא כמענק? ומה הדין באברך-כולל, האם גם הוא חייב במעשר כספים?

היסוד למעשר-כספים

תשובה: נחלקו הפוסקים אם יש דין מעשר גם בכספים. כי בתורה מצינו מעשר בתבואה, פירות וירקות, אך בספרי (הובא בתוס' תענית ט ע"א, ובמדרש תנחומא פר' ראה סי"ה) אמרו על הפסוק (דברים יד כב): 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך' - 'אין לי אלא תבואה, ריבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין? תלמוד לומר 'את כל תבואת זרעך'". הרי שיש חיוב מעשר גם בשאר רווחים. ובירושלמי (פאה פ"ה ה"א) למדו דין מעשר-כספים מהפסוק (משלי ג ט) 'כבד את ה' מהונך'. ובספר חסידים (סי' קמד) כתב שיש להפריש מעשר מכל אשר רויח, וכנאמר (בראשית יד ט) 'ויתן לו מעשר מכל', וכן (שם כח כב) 'וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך' (ועי' שו"ת חת"ס יו"ד סי' רלב ודר"א הל' מתנ"ע פ"ז ה"ה).

גדר חובת מעשר-כספים

אמנם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' עד) כתב שאין חיוב מעשר כספים מן התורה אלא מנהג שנהגו בו. וכן דעת הב"ח (יו"ד סי' שלא) שמעשר-כספים אינו לא מן התורה ולא מדרבנן. וכן העלה תלמידו של הנודע ביהודה בשו"ת תשובה מאהבה - להגאון רבי אלעזר פלעקלעס (ח"א סי' פז). וכן העלה בספר משנת חכמים - גאון אשכנזי לפני 250 שנה, רבו של הגאון רבי שלמה קלוגר - (הל' יסודי התורה, דף יז). גם בשו"ת חוות יאיר (סי' רכד) דעתו נוטה לדעת הב"ח, שאין חיוב מעשר כספים מן הדין אלא הוא מנהג חשוב, שהרי לא נזכר בתלמוד דין מעשר-כספים.

מרן בשולחן ערוך לא הזכיר דין מעשר-כספים, וכפי שביאר מרן החיד"א בברכי יוסף (יו"ד סי' רמט סק"ג) שהרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ז ה"ה) והטור (יו"ד סי' רמט) שכתבו שבחיוב הפרשת צדקה לעניים נאמרו שיעורים, 'עין יפה' - אחד מחמשה, עין בינונית - אחד מעשרה, פחות מכאן - עין רעה' וכו', לא הזכירוהו כדין מעשר-כספים, אלא כללו זאת עם דין צדקה, ליתן בו שיעור בחיוב הנתינה. רק הרמ"א (יו"ד שם סי"א) הזכיר ענין מעשר-כספים בשם מהרי"ל (הל' ראש השנה) שאין לעשות ממעשר שלו דבר מצוה, כגון נרות לבית הכנסת או שאר דבר מצוה, כרכישת טלית ותפילין וכיו"ב, רק יתנו

קס), וכן נקט הכנסת הגדולה (בגיליון השו"ע סי' רמט), וכן פסק בשו"ת ציץ אליעזר (ה"י סי' ו'), וכן פסק מרן זצ"ל בשו"ת יחיה דעת (ח"ג סי' עז). אולם דעת מרן החיד"א בברכי יוסף (שם סק"ה) שצריך ליתן מעשר מסך כל מה שמרויח. וכן כתב בערוך השלחן (סי' רמט ס"ו), וכן דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (תשובה בסוף ספר באורח צדקה אות לב) וכן בשו"ת שבט הלוי (ה"ה סי' קלג אות ד). אמנם אם כשיעשר יחסר לו להוצאות הכרחיות, הכל מודים שבכה"ג לא חייבו לתת מעשר-כספים, לכן יש לפסוק להם שירידו הוצאות היומיומיות מהחשבון.

חיוב אברכי-כולל במעשר-כספים

ולכן אברך כולל הדחוק בפרנסתו, שמקבל מילגה של 2,000-2,300 ש"ח, ואם יפריש מעשר יהיה חסר לו בהוצאות הכרחיות לצרכי הבית, כגון שכירות, אכילה ושתיה, חשמל מים וארנונה, וביגוד מדי פעם, ועל ידי כך יצטרך לבריות. לכן יעשה חשבון כמה הוא מוציא על פרנסת ביתו, ואם נשאר לו מעט, מזה יתן מעשר כספים. גם בשו"ת באר שרים (ה"ד סי' נח) אחרי שכתב שצריך לעשר ממילגת כולל, הוסיף שעל המורה לחשב כל אחד מה מצבו החומרי ומה מצבו עם ב"ב. וכן הורה הגרי"ש אלישיב (הו"ד בספר מעשר כספים עמ' נה) שקשה לחייב בזה. ובפרט לדין שאינו דין גמור אלא מנהג חשוב.

בשו"ת תשובות והנהגות (ה"א סי' תקס אות ב) כתב בשם הגרי"ז סאלויצ'ק מבריסק זצ"ל, שמי שמצבו דחוק עד שזקוק לעזרה מאחרים, ואינו חי בדרך מותרות כלל, אין צריך ליתן מעשר, כדברי הרמ"א (סי' רנ"א ס"ג), רק יקח לעצמו את כסף מעשרו, וכן בני תורה הנצרכים לא יקחו ממעשר של אחרים כשאפשר משל עצמם, כדברי התשב"ץ (ח"ב סי' קלא) שאפילו בנדר לתת מעשר אינו צריך לתת לאחרים כשאין לו כדי פרנסתו. ויש אומרים בשם החזון איש זצ"ל דאף שמדינא פטורים, מכל מקום לא יפסידו מנתינת מעשר, כי מה שמרויח ממניעת נתינת המעשר הולך לריק ברופאים, או לתיקוני מכונת כביסה וכיו"ב שאר הוצאות שאינם לפרנסתו. וכתב עוד (ח"ג סי' רפה) בשם החזון איש זצ"ל שאף שלוקח לעצמו, מכל מקום ראוי לו לרשום סכום המעשר שחייב לתת, וכשירחיב ה' גבולו יוכל אז לתת. ומאידך גיסא אצל הגרי"ז מבריסק ישנם שמועות סותרות. מחדא, כשנשאל לגבי בן-תורה בכולל שמקבל מצדקה האם מחוייב במעשר, השיב כי "אם בני תורה לא יתנו, מי יתן?!". מאידך שמע ממנו שמתרעם על בני תורה שנותנים מעשר והם בעצמם נצרכים ביותר. ולכן כל אחד לפי מצבו, שאם יש לו לצרכיו המינימליים, למה נפטור אותו ממעשר-כספים, אבל אם הוא חי בדוחק ובצער רב ואין לו אפילו לדברים הכרחיים, אזי המצוה היא לתת לעצמו.

מעשרות מענקי הקורונה

ולנידון שאלתינו במענקי הקורונה שמקבלים עתה בעקבות המגיפה, תלוי במצבו הכלכלי של האדם, ואם זקוק למענק זה עבור הוצאות הכרחיות, ואת הסכום שמקבל על כל ילד צריך הוא כדי לקנות להם אכילה ושתיה וביגוד, לכו"ע אין צריך להפריש מעשר ממענק זה. אך אם יש לו בצמצום הוצאות הכרחיות, ומענק זה הוא כתוספת, יפריש מזה מעשר-כספים לצדקה, ולא יחזיר בחזרה, אלא יתן לחברו אברך-כולל הזקוק לכך. כי כבר כל-כך קיצצה המדינה לאברכים ובקושי מקבלים רק כמה מאות שקלים, וגם בזה "נתינתם מועטה וחרפתם מרובה" (כלשון הירושלמי פ"ד דברכות ה"ב), לכן כאשר בידו להפריש ממענק זה, יתנם לאברכי-כולל הזקוקים לכך, ובזה יצא ידי חובת מעשר-כספים.

ומרווחי, נעשה הדבר עליו כנדר, ואסור לו לבטלו. ולכן אדם הנוהג להפריש מעשר כספים אינו רשאי לתת ממעשר זה לחובת המצוה של מתנות לאביונים בפורים, או תפילין וכדו', שכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין (תגינה ח ע"א). ולכן מה שהוא חייב לא יתן מכספי מעשר, אך מה שאינו מחוייב, כגון שיש בידו אפשרות לרכוש תפילין ב-1,000 דולר, או מהודרות יותר ב-1,500 דולר, יקנה את המהודר יותר, ואת ההפרש רשאי לשלם מכספי מעשר. וכן מי שחפץ לקנות תפילין דרבינו תם, שהיא חסידות חשובה מאד מאד, אך אינה חיוב גמור, רשאי לרוכשם מכספי מעשר.

החזקת לומדי התורה

ולענין מה יעשה במעשר, כתב באבקת רוכל (שם) שיתן לעניים וראוי שישתדל ליתן חציים או רובם לבעלי תורה וקרובי העניים, והמעשר לבעלי תורה הוא הטוב ביותר, ו'עץ חיים היא למחזיקים בה' (משלי ג יח) - בבעלי תורה עניים. וכבר אמרו חז"ל (קהלת רבה יא א) על הפסוק (שם) 'שלח לחמך על פני המים': 'אם בקשת לעשות צדקה - עשה אותה עם עמלי תורה, שאין מים האמור כאן אלא דברי תורה, שנאמר (ישעיה נה א) 'הוי כל צמא לכו למים'".

וכדוגמה לזה, מותר ליתן מכספי מעשר תשלום עבור מלמד לבנו המלמדו תורה, שמלמדו ברמה גבוהה יותר, או לשלם עבור החזקת בניו בישיבות הקדושות. שכן מצד הדין מחוייב האב לפרנס ולזון את בניו עד גיל שש (כתובות סה ע"ב, שו"ע אהע"ז סי' עא ס"א), ומי שאינו מפרנסם עד גיל שש, הרי זה מתאכזר על בניו כעורב (כתובות מט ע"ב. ועי' עירובין כב ע"א). ומגיל שש עד גיל חמש-עשרה זו מתקנת הרבנות הראשית לישראל. ולכן יכול ליתן עבור החזקת בניו בישיבות הקדושות מכספי-מעשר. וכן אם זכה ויש לו בן אברך-כולל, שיושב ולומד ועוסק בתורה, לא עסקן עם טלפון... חייב להשתדל ולהתאמץ לתמוך בו כפי כוחו, ויכול לתמוך בו מכספי מעשר וצדקה.

כספי מעשר לטובת הקהילה

שאלו פעם מקהילה קטנה שמצבה הכלכלי ממוצע ומטה, אם אפשר לתת כספי-מעשר וכספי-צדקה לטובת פעילות רוחנית של הקהילה, כגון שיעורי תורה, וכמו כן עבור פעילות תורנית לילדים בשבתות וכיו"ב, שהרי נהנים ישירות או בעקיפין מכספיהם. ובאמת לא זו בלבד שיוצאים ידי חובת צדקה וכספי מעשר הנותנים ותורמים לקופה זו, אדרבה, ישנה מצוה לתרום דוקא לטובת הקהילה, שעניין ועניי עיר אחרת - עניין קודמים (ספרי פר' ראה פסקא קטז), 'מבשרך אל תתעלם' (ישעיה נח ז, כפי שנלמד בתנא דבי אליהו פכ"ז), ואע"פ שנהנה מכסף זה, אין בכך כלום, שהרי הוא תורם לכלל הציבור. ומכל מקום לא יתן את כל המעשר-כספים והצדקות שיש לו רק למטרה אחת בלבד, אלא יתן קצת גם לעניים אחרים ולטובת מוסדות אחרים.

מצוות יישוב ארץ ישראל

וכמו כן תושב חו"ל מותר לו לקחת ממעשר כספים עבור מצות יישוב ארץ ישראל, כגון למימון כרטיסי הטיסה לארץ ישראל, לבוא להתפלל בכותל המערבי, וכן הוצאות ההובלה, קניית רהיטים לדירה בארץ ישראל וכיו"ב, כי ראוי וטוב לחזק את היישוב היהודי הרוחני בארץ ישראל בכל דרך.

נימוי סכום הוצאות הכרחיות

נחלקו הפוסקים בדין מעשר אם יכול לנכות מהירווח את ההוצאות למחייתו ומחייית בניו, ומהנותר יפריש מעשר. מרן הבית יוסף בשו"ת אבקת רוכל (סי' ג) הקיל בזה, וכ"כ בשו"ת שואל ונשאל (יו"ד ח"ב סי'